

Dubravko Jelčić

IZ MOJIH USPOMENA: ANĐELKO BARBIĆ

Ulomci¹

“Ne ima milije ćuti negoli što je uspomena.” Da i nisam ovih dana prolistavao i prečitavao Nemčićeve *Putositnice* (u najnovijem, netom izašlom izdanju u biblioteci “Stoljeća hrvatske književnosti”, poslije duga vremena prvom vjerodostojnom izdanju), sjetio bih se te rečenice, koju odavno pamtim ne samo kao misao nego još više kao dražesni starinski, arhaični izričaj, pa je i ponavljam kad god se suočim s uspomenama, bile one vedre ili turobne. Tako i sada: ne mogu je mimoići, kako god započeo svoja sjećanja na Anđelka. Jer, u uspomenama, u svjetlu potonjih doživljaja, sve što smo doživjeli, ugodno i neugodno, gotovo u pravilu dobiva novi smisao i postaje nova vrijednost. Lijepi doživljaji zato jer su nas krijepili, a oni drugi već i zato jer smo ih prevladali i (uspješno) preživjeli. Nije uzalud rekao Rousseau, da (on) “dobro vidi samo ono čega se sjeća”. A tome bi valjalo dodati još jednu misao, a i ona je, ako se ne varam, Nemčićeva: da onaj, tko se sjeća svega što je doživio, dvaput živi.

Sve to dvostruko vrijedi kad se sjećamo događaja koji su dugo trajali ili osoba s kojima smo dugo prijateljevali, kao što sam ja prijateljevao s Anđelkom Barbićem. A prijateljevali smo ravno pedeset godina, od četvrtog razreda Osnovne škole 1940./ 41. u Badalićevoj ulici do njegove tragične smrti. Uočio sam ga već prvoga dana kad sam došao u razred, koji je vodio dobrodušni učitelj Pajo Damjanović. Bucmast ali dinamičan dječak, nimalo trom, naprotiv, živahan i tijelom i duhom, koji u dvorištu, pod odmorom, trči brže od mene, a nijedno pitanje ne ostavlja bez opširnog odgovora, često i duhovitoga: to su bili moji prvi dojmovi o njemu i tako sam ga doživio. A mene je on od prvoga dana doživljavao kao svoju suprotnost. Bili smo već studenti kad mi je, prisjećajući se nekim povodom tih dana, rekao da sam ga, onako mršav i povučen, zainteresirao svojom šutljivošću i ozbiljnim držanjem. Ostavio sam na njega dojam da sam stariji nego što sam. Bili smo dakle uvelike različiti, prave suprotnosti, i koliko god se to nekima može priviđati paradoksalnim, čini mi se da nije bilo ništa prirodnije nego da upravo zato već poslije dva-tri dana postanemo bliski, a ubrzo i nerazdruživi prijatelji.

Od tada, svaka i najpovršnija pomisao na Brod asocijativno mi budi i sjećanje na Anđelka Barbića.

Stanovao je u Berislavićevoj ulici, a ja na obližnjem trgu koji je nekada bio sajmište, a tada se zvao Trg kralja Petra. Danas je na njemu spomenik

¹ Ovaj se tekst objavljuje u povodu 20. obljetnice smrti brodsckoga povjesničara dr. Anđelka Barbića (1930. - 1988).

Ante Starčevića, kojega sam više od pola stoljeća kasnije (tko je to tada, uz ne znam koliku maštu, mogao zamisliti?) upravo ja i otkrio, prigodnim govorom, u proljeće 1997., kao izaslanik Hrvatskog državnog sabora. Stanovao sam na prvom katu, u lijepoj, reprezentativnoj zgradi, koju su desetak godina ranije izgradili brodski graditelji Till i Šimić. Negdje u blizini, u Trenkovoju ulici, ako sam dobro zapamtio, stanovao je i naš učitelj Damjanović, pa smo ga, Anđelko Barbić i ja, uobičajilo se to sasvim spontano, jer nam je to bilo usput, svaki dan poslije nastave pratili do njegova stana. Sve je to dovelo do toga da smo se počeli svakodnevno sastajati, i kod mene i kod njega.

On je rado dolazio k meni. U našem prostranom petosobnom stanu - a ako se uračuna i veliki hal, u kome je bila klub-garnitura i ukrasni ormarić, a pokretnim vratima bio je odijeljen od ulaznog prostora, u kome su pokraj vrata bile vješalice za kapute i šešire, onda je to bio i šestosobni stan - ja sam imao dvije sobe: u jednoj sam učio i spavao, tako je bila i namještena i tretirali smo je svi kao integralni dio stana, a druga, u koju se moglo ući samo kroz moju sobu, bila mi je namijenjena samo za igru i zabavu. Ona je bila moj azil: moja majka, brižna i vrlo stroga u održavanju savršenog reda u cijeloj kući, priznala je ovoj sobi, samo ovoj, iznimni, rekao bih gotovo eksteritorijalni status: mogao sam u njoj raditi što god sam htio, mogao sam sve u njoj prevrnuti naopačke, pa sam to često i rado činio, zamišljajući npr. preokrenuti stol jedanput vlakom, drugi put šatorom. Majka je rijetko kada zalazila u tu sobu, barem dok sam ja bio u njoj, a nikada mi ni zbog čega, ma kakav nered u njoj zatekla, nije prigovorila ni riječi. U Anđelkovu stanu tako nešto nije postojalo, valjda je zato on i volio doći k meni, jer je tu i njegova mašta dolazila do izražaja, pa je i dolazio gotovo svaki dan.

Doista, svakodnevno smo se sastajali kad god smo živjeli u istom gradu, kao đaci u Brodu ili kao studenti u Zagrebu. A kad se s nekim sastajete svakoga dana, jasno je, zar ne, ne sastajete se s nekim konkretnim razlogom, nego se sastajete jednostavno zato jer su ti sastanci sastavni dio vašega života. Ne možete započeti dan bez doručka, ne možete ni provesti dan a da ne objedujete, pa ga ne možete provesti ni da se s takvim prijateljem ne sretnete. Bio bi onda besmislen i pokušaj da definiramo, jasno i precizno, o čemu smo sve razgovarali na svim tim našim pustim susretima, i gdje, i kada, i kako. A najzad, bilo bi to i nemoguće. Svakodnevni naši razgovori bili su ispunjeni svakodnevnim vlastitim doživljajima, kao i događajima oko nas koji su ulazili u vidokrug našega zanimanja, proširujući se iz dana u dan; sukladno našem narastanju širili su se i naši horizonti. Ipak, pojedini prizori i pojedine teme ostale su u pamćenju zauvijek.

Najprije nas je zbližila jedna velika zajednička strast: filatelija. Imali smo već, i on i ja, nekoliko albuma punih različitih maraka različitih država, rabljenih i nerabljenih, a imali smo i albume s duplikatima, izdvojene za razmjenu. To je poznata filatelistička strast i mi smo svakoga dana pregledavali naše albume, divili im se naizmjenice, pa ih preslagivali, i pritom mijenjali marke i poučavali jedan drugoga o pojedinim serijama. Još se tada nismo

služili katalogima, ali i do njih smo uskoro došli. U Mesićevoj ulici osnovano je Filatelističko društvo i ono se sastajalo svake nedjelje prije podne, a na tim sastancima katalogi su već bili nezamjenjivi kao izvori filatelističkog znanja (i nadmudrivanja). U tom velikom društvu bilo je trgovaca, obrtnika i raznih drugih zanimanja, uz ostale pamtim tada popularnoga broskog zubnog liječnika dr. Šimu Kordića. Spiritus movens cijeloga društva bio je vlasnik pogrebnog zavoda "Tuga" u Strossmayerovoj ulici Josip Koprivčević, kojega je cijeli grad zvao, ne znam zašto, Pivac. Od njega smo i kupovali neke marke, do kojih nismo uspijevali doći zamjenom, a "morali" smo ih imati. Anđelko i ja, ako se dobro sjećam, bili smo u tom društvu najmlađi članovi.

Uz filateliju, bio je Anđelko već tada obuzet još jednom, ništa manjom strašću: čitalačkom. Kao i ja! Čitao je sve što mu se našlo u ruci, a našlo mu se, kao i meni, puno najrazličitijih knjiga. U početku, mnoge su od njih bile djelomice i neprimjerene našoj dobi, ali mi smo ih svejedno čitali. Moj otac bio je pretplatnik na sva izdanja Matice hrvatske, a kupovao je i druge knjige, i sve su mi one bile na dohvatu ruke u našoj obiteljskoj biblioteci, a mom prijatelju bile su dostupne sve knjige što ih je imao u svojoj knjižari njegov otac Danko, također popularni broski građanin i aktivni član Hrvatskoga pjevačkog društva "Davor". Kao da ga sad vidim: crven u licu, okrugao kao bačvica, uvijek nasmijan, djelovao je kao personifikacija dobrote. Ne znam je li se taj čovjek uopće mogao naljutiti? Iz očeve knjižare Anđelko je popunjavao svoju kućnu biblioteku, koja nije bila manja od moje. Jednim dijelom su se naše biblioteke podudarale, a jednim dijelom bile su i različite, pa smo mogli i posuđivati knjige jedan drugome. Dakako, i u njegovu slučaju bile su to najviše knjige Matice hrvatske. Kao da ih gledam: osim Matičine knjižnice za mladež, u kojoj su izašla djela Jagode Truhelke *Zlatni danci* i *Gospine trešnje*, Rudolfa Horvata *Na bedemima stare Hrvatske*, Milutina Mayera *Tatari u Hrvatskoj*, Eduarda i Branka Špoljara *Mi putujemo* (koju sam ja pročitao barem tri puta), a zapamtio sam da smo u osnovnoj školi čitali i oduševljavali se knjigom Ericha Kästnera *Hrabri razred profesora Justusa* (kasnije objavljivana pod naslovom *Leteći razred*), o njoj smo obojica oduševljeno "referirali" našem učitelju kad smo ga poslije škole pratili do njegove kuće, a bila mu je, kao i meni, dostupna i poznata "Suvremena knjižnica" Matice hrvatske, s djelima Vjekoslava Majera, Luke Perkovića, Slavka Batušića (njegov roman *Argonauti* oduševljavao me je onoga ljeta 1941., na prijelazu iz osnovne škole u prvi razred gimnazije), bile su tu i knjige Alije Nametka, Ive Kozarčanina, Mare Švel, Zvonimira Remete, a i Slavka Kolara. One klasične dvije knjige Kolarovih novela *Ili jesmo - ili nismo* i *Mi smo za pravicu* bila su Anđelku, pamtim dobro, najomiljenija lektira; s njima je danima živio, prečitavao ih i prepričavao. Nema valjda ni jednog junaka tih novela, ni jednoga prizora iz njih, koje nismo i po nekoliko puta, onako kako smo to tada znali i mogli, prepričavajući analizirali i komentirali. I u tim njegovim komentarima mogao se već nazrijeti njegov humoristički dar. Velika je šteta što tu svoju darovitost nije njegovao s više

pažnje. U to doba, već od 1939./40., bilo je osobito popularno Budakovo *Ognjište*, ja sam naišao na nj u očevoj biblioteci, kao i Anđelko u očevoj knjižari, pa smo zavirivali i u njega, a iz tih godina poznavali smo i druga Budakova djela, barem po naslovu, dok smo njegovo *Ratno roblje* već tada i pročitali.

Poeziju tada još nismo čitali, ona je došla nešto kasnije, možda kad smo pročitali čitanku Mate Ujevića *Plodovi srca i uma*. Ujevićeva čitanka bila je namijenjena učenicima viših razreda gimnazije, ali mi smo je pročitali već u prvom razredu gimnazije, 1941.-/42. Znali smo tako već za Matoša, znali za Ujevića, ne treba ni reći da smo znali i za Cesarića i za Tadijanovića, a Anđelko me je, sjećam se, upozorio na Alfirevića i Vlaisavljevića. Meni je bio bliži Kozarčanin. Cijelo jedno popodne proveli smo, kao trećogimnazijalci, u Klasijama, gdje smo te ratne godine 1943. imali i školsku nastavu, raspravljajući o Kozarčaninovim *Mrtvim očima*. I ostali, vjerojatno, svatko pri svome mišljenju o toj zbirci. Ne treba ni spominjati, da smo u školi, on i ja, već u prvom razredu gimnazije, kad je bila riječ o književnosti, bili daleko ispred svih. Poslije rata, s velikim zanimanjem čitali smo svaku novu knjigu u znamenitoj "Maloj biblioteci", koju je u nakladničkoj kući "Zora" uređivao Gustav Krklec. Voljeli smo i njegovu poeziju, *Srebrnu cestu* znali smo napamet.

Anđelko je volio kolače. Poslije rata kod kuće ih nije bilo niti ih je moglo biti svakoga dana. Oskudijevalo se s namirnicama. Zato je on vrlo često zalazio u slastičarnicu. I ja s njim. A kako sam ja tada bio u vrlo slabom materijalnom položaju, on me je redovito u takvim prilikama pogostio.

* * *

Uza sve to, već u onim prvim, pučkoškolskim danima, naše zanimanje za događaje oko nas bilo je vrlo živo, često i u popriličnom neskladu s našim godinama. Može se to razumjeti jedino ako se uzme u obzir kakva su to bila vremena i što se sve događalo tih godina. U burnim, dramatičnim vremenima živi se intenzivnije pa i djeca brže rastu i sazrijevaju.

Prvi put je to došlo do izražaja 27. ožujka 1941. (to je bio onaj povijesni, popularno zvani "Dvadeset sedmi mart"!): netom smo došli u školu, učitelj Damjanović nam je ozbiljnim izrazom lica rekao da ne će biti škole i da idemo kući. "Ali pazite", rekao je, "ravno kući, bez zadržavanja na ulici." Toga dana on je ostao u školi, nismo ga pratili do kuće. Već nam je to bio znak, da se događa nešto izvanredno i opasno. Popodne smo se nas dvojica, Anđelko i ja, po običaju sastali, ali ni naš razgovor nije bio uobičajen. Razjašnjavali smo jedan drugome što mislimo o događaju koji se tog jutra zbilo. Kad bih danas htio prepričati kako je to razjašnjavanje teklo i tko je što rekao, dakako, mogao bih samo nagađati i izmišljati, ali jedno je sigurno: ni on ni ja nismo već tada simpatizirali Petra II. Karađorđevića. Nema dvojbe, nije to bio u onom trenutku naš vlastiti racionalni ili emotivni stav; to raspo-

loženje, taj duh obojica smo upili u svojim obiteljima. Drukčije se to ne bi moglo nikako objasniti. A to je bila više nego solidna osnova za naše iz dana u dan sve čvršće prijateljstvo.

Održavalo se to prijateljstvo i kad smo bili različitim boravištima fizički razdvojeni, jer sam ja u Brodu živio s prekidima. I dok sam bio u Đakovu, i kad sam boravio u Požegi, održavali smo prijateljstvo korespondencijom: dopisivali smo se marljivo, najmanje svakoga tjedna razmijenili bismo opširna pisma, koja su nam zamjenjivala duge razgovore, ali nijedno od tih pisama, nažalost, nismo sačuvali ni on ni ja. Uz jednu iznimku: Anđelko je sačuvao jednu moju dopisnicu koju sam mu uputio u kolovozu 1945. iz kaznonice u Staroj Gradiški. (Poslije puno godina, tek nedavno, našao je njegov brat Mirko tu dopisnicu i predao mi je.) Ali se sjećam, da na tu dopisnicu nisam dobio odgovor. To je u meni izazvalo sumnju: je li to znak da je našem prijateljstvu došao kraj? Ne bi to bilo ništa neobično: prijateljovati s nekim tko je već kao petnaestogodišnjak zatvoren i osuđen kao politički delinkvent nije u to doba poslije “oslobođenja” bilo nimalo preporučljivo. Bilo je vrlo realno očekivati, da mu ni roditelji ne će dopustiti da se i dalje sastaje s takvim prijateljem. Međutim, pokazalo se, da je on meni odgovorio na tu dopisnicu, ali je njegov odgovor ostao neuručen: uprava kaznonice zadržala ga je i nije mi ga predala. A ni njegovi roditelji nisu mu branili da prijateljuje sa mnom, pa sam ja i dalje zalazio u njegovu kuću, a i on je nastavio dolaziti k meni, sada u Zrinsku ulicu 5, gdje sam od rujna 1945. živio kod moje tetke Anke. Dogodilo se dakle upravo ono neobično, ono što se realno nije moglo očekivati: naše prijateljstvo, nakon što sam izašao iz zatvora, još više se intenziviralo i učvrstilo!

Tih prvih poslijeratnih godina od 1945. čitali smo novine vrlo redovito, pasionirano, čitali smo zapravo sve što smo imali na raspolaganju. Čitali smo, sjećam se, Šarinićevu knjigu o ideologiji seljačkog pokreta i Murgićevu knjigu o Antunu Radiću, ali i djela Marxa, Engelsa, Lenjina i Staljinova *Pitanja lenjinizma*. Čitali smo i tada neminovnoga Maksima Gorkog, a na me je posebni dojam ostavila njegova čehovljevska drama *Na dnu*. Bavio sam se tada kazališnim amaterizmom i zamišljao, koju bih ulogu u njoj volio igrati. Anđelko me je prvi upoznao s poezijom Lucijana Kordića. Kordić je bio emigrant i do njegovih se pjesama nije lako dolazilo. Jednoga dana naišao je, ne znam gdje i kako, na Matičino izdanje Südlandova (tj. Pilarova) *Južno-slavenskog pitanja*, koje se onih dana također moralo skrivati, i kad smo ga pročitali, u nama se učvrstio osjećaj da Hrvati ne mogu biti sretni u Jugoslaviji. To nas je poticalo da još pozornije pratimo sva politička zbivanja, kudikamo više od svega drugoga, pa i od športskih događaja. Po tome smo se razlikovali od naših vršnjaka i školskih kolega koji su bili zaokupljeni samo njima. To nas je ne samo razlikovalo nego donekle i odvajalo od njih, ali mi smo željeli da to naše izdvajanje ne bude upadno, pa smo te razlike među nama ublažavali odlascima na tih godina vrlo popularne noćne košarkaške utakmice u dvorištu Učiteljske škole u Gundulićevoj ulici. Išli smo na te

utakmice i zato, jer su ih igrale i neke naše kolegice iz gimnazije. Anđelka su te utakmice, primijetio sam, zanimalo više nego mene, ali sam ih ipak zajedno s njime uredno posjećivao.

Na nogometne utakmice, začudo, nismo išli nikada. Nedjeljna popodnevna provodili smo obično uz radio, slušajući prijenose nogometnih utakmica velikih klubova. I to je bila Anđelkova pasija, kojoj sam ja najprije popuštao, a onda je ona malo-pomalo prešla i na mene. Ali tu smo naišli na veliku nedoumicu. Poslije rata u beogradskom "Partizanu" igralo je nekoliko naših vrsnih igrača iz predratnih i ratnih zagrebačkih kulturnih klubova "HAŠK" i "Građanski" (Franjo Glazer, Zlatko Čajkovski...) i mi nismo znali kako navijati: htjeli smo navijati za naše igrače, ali nismo htjeli za "Partizan". Rješavali smo te dileme različito, od slučaja do slučaja, ovisno o tome s kime su oni igrali. I uza sve to, pomno smo pratili što se događa u selima brodske kraja, izmjenjivali vijesti koje smo kojekakvim kanalima čuli o djelovanju "križarskih" skupina, nagađali o izgledima njihovih akcija i o našem sudjelovanju u ilegalnom radu. Nažalost, Anđelka više nema i zato moram stati: o tome bismo mogli više reći samo zajedno. Bez njega nemam pravo govoriti o tome. Tako smo se uostalom i zarekli jedan drugome. Ne ću pogaziti naše međusobno obećanje.

Mnogi su naši spjehi završavali meditacijama o svijetu, takvom kakav nam se tada prikazivao, o silama zla koje u njemu prevladavaju i pred kojima sve što je u svijetu dobro na kraju gubi bitke. Danas, prisjećajući se tih naših debata, imam osjećaj da su bile vrlo ozbiljne, a kad se sjetim nekih detalja iznenadim se, koliko je zrelosti bilo u tim razmišljanjima. Te živahne rasprave bijahu pune citata koje smo pobrali i zapamtili iz pročitane lektire, a vodili smo ih najčešće peripatetički.

Na te naše debatne šetnje odlazili bismo svakodnevno. Za sunčanih dana voljeli smo šetati uz Savu, koja je tada bila živa prometnica. Nije bila baš kao Rajna, bijelih putničkih brodova nije se na njoj vidjelo, ali smo dnevno gledali teretne lađe, koje su vukle šlepove s različitim materijalom. Često smo odlazili u Bosanski Brod, onih godina poslije rata, 1945.-1946., prevezio nas je čamcem u ono doba popularni Ibro, i to ravno s glavnoga gradskog trga. Plaćali smo ga svaki po pola dinara, ili po jednu cigaretu. On je imao kuću na bosanskoj strani, točno preko puta našega Trga, znao je i tamo sjediti u svom čamcu i čekati putnike, pa bismo ga mi kadikad i dozivali preko rijeke, s rukama oko usta: "Iiibrooooo!", a on bi mahnuo rukom da nas čuje i zavelao.

Ljeti smo povremeno odlazili na Poloj. I tamo smo čitali i raspravljali, a ja sam jednom ponio omot s nekoliko svojih pjesama, koje sam mu pokazao. U jednom trenutku, sasvim iznenada, puhnuo je vjetar i u hipu sve moje papire, njih pet-šest, odnio u Savu. Ustrčasmo se obojica, pokupismo ih iz vode, ali voda je već učinila svoje, tinta se na papirima razlila i od mojih pjesama nije više ostalo ništa. Iste večeri o tome sam napisao humoresku *Pjesme lete*, drugi dan sam mu je pročitao i obojica smo se smijali, ali ni nju nisam nika-

da objavio, kao ni mnoge druge svoje tadašnje rukopise, koje do danas nisam ni sačuvao.

* * *

Rezolucija Informbiroa 1948. zbulila je ne samo nas: niti smo je očekivali, niti smo je mogli očekivati s obzirom na stvarnost, koju smo gledali svojim očima: u jugoslavenskom režimu vidjeli smo doslovnu, robsku, upravo sluganski vjernu kopiju sovjetskoga. Nikada se u Jugoslaviji nije čula ni jedna jedina riječ kritike ili barem blage sumnje u apsolutnu ispravnost sovjetske prakse, Staljin je bio idol, nikada se nigdje nije klicalo Titu a da se prije toga nije klicalo Staljinu. I sada to. Grom iz vedra neba. Prvih dana sve nam je to bilo sumnjivo, a ubrzo se pokazalo da smo s razlogom sumnjali: jer malo poslije Rezolucije uslijedila je opća konfiskacija privatne imovine, ponajprije trgovinskih radnji, pa je i Anđelkov otac Danko ostao bez svoje knjižare i papirnice. Kiša je pljuštala kao da se otvorilo nebo nad gradom kad mi je jedne večeri, u kasne sate, netko pokucao na prozor moje sobe u Zrinskoj ulici 5. Bio sam kod kuće sam, moja tetka je bila odsutna nekoliko dana, slušao sam u mraku radio i kad sam čuo kucanje, pobjao sam se. Nije malo ljudi tih dana (i godina) preko noći nestalo zauvijek. Pojeo ih mrak. A imao sam i razloga strahovati, da bi se to moglo i meni dogoditi. Provirio sam kroz zastore i ugledao Anđelka na kiši, bez kišobrana. Kad je ušao u kuću, vidio sam da prti dva velika teška kofera, bili su puni raznog pisaćeg i kancelarijskog materijala, na kojemu se tada oskudijevalo: raznih vrsta papira, bilježnica, olovaka, gumica, nalivpera, ali i drugih praktičnih potrepština, napose žileta, koji su u ono doba bili prava dragocjenost. Iste noći donio je još jedan isto tako veliki kofer, a možda i dva. Njegov otac iznio je to iz svoje knjižare dan prije nego što će zauvijek predati njene ključeve. Zamolio me da to nekuda smjestim i odnijeli smo ih na tavan, u potkrovlje, gdje je moja tetka imala i hrpu svojih što potrebnih a što sasvim nepotrebnih stvari (kao što je to obično bivalo u starim građanskim kućama).

To, što se upravo sada tako drastično pokrenula i provodila nova etapa kolektivizacije i sovjetizacije u društvenom životu opravdavalno je naše sumnje. Partijski režim htio je dokazati, to je bilo očito, da su jugoslavenski komunisti istinski boljševici i da su Staljinove optužbe neosnovane. Ali sve žesća antisovjetska, pa najzad i antistaljinska retorika partijske vrhuške, eskalirala je iz dana u dan u novinama, na radiju i na mnogim sastancima, postajala je sve otvorenija, sve izravnija i radikalnija, da smo se opet zbulili i po drugi put pokolebali: možda se to ipak, pitali smo se, mijenja boljševička narav jugoslavenske partije? Nije li taj neočekivani konflikt možda ipak, umjesto groma iz vedrog neba bio, suprotno, proplamsaj sunca iz olujnog neba? Nije još bio jasan ni odnos snaga, koliko je u zemlji "titoista" a koliko "staljinista", pa smo se pobjali da bi ovi potonji, koje su u Moskvi nazivali "zdravim snagama", mogli možda i prevladati. Činilo nam se u tom trenutku da, bez obzira na sve što je bilo, valja od dva zla birati manje, a to znači da valja poduprijeti antistaljinističke tendencije, pa smo to dogovorno i činili.

Aktivirali smo se u gimnazijskom kulturno-zabavnom životu, organizirali predstave, glumili u Nušićevim komedijama i tako gradili i osvajali svoju poziciju, jer smo držali da, ostanemo li anonimni đaci, nemamo nikakvih mogućnosti korisnog djelovanja i utjecaja u svojoj sredini. A ono što smo obojica držali svojom bitnom zadaćom moglo bi se sažeto izreći jednom rečenicom: čuvati i učvrstiti hrvatsku nacionalnu svijest pod ma kako teškim uvjetima, braniti je od svih opasnosti i očuvati do trenutka njene pune političke afirmacije. Anđelkovo zanimanje, a kasnije i njegov znanstveno-istraživački angažman oko povijesne istine o Jasenovcu bio je u duhu te zadaće, kojoj smo se zavjetovali još u mladosti, u onim mračnim vremenima kad se nije znalo što nosi dan a što noć. Ispunjavajući tu svoju zadaću, kojom je iskupljivao smisao svoga života, tragično je završio: smrću u prometnoj nesreći. Da i nije Camus smrt u prometnoj nesreći nazvao najapsurdnijom smrću, Anđelkov bi nas primjer naveo na tu misao.

Sredinom pedesetih godina završili smo studij, zaposlili se i od tada su nam se životni putovi mimoilazili. Moji nisu vodili u Brod, njegovi nisu vodili iz Broda. Na svojim stazama nailazili smo na različite, svaki svoje teškoće. Jedno vrijeme sam i rijetko vraćao u Brod: bile su takve okolnosti, a i nikoga od rodbine više nisam imao u Brodu. Ali kad god sam se tu našao, sastajali smo se kao stari prijatelji. Posljednji put je to bilo samo mjesec ili dva prije njegove smrti. Vraćao sam se iz Vinkovaca i zadržao nekoliko sati u Brodu. Sastali smo se te večeri u "Antiku", dugo pripovijedali i na odlasku, idući na kolodvor, otpratio sam ga do ugla Mažuranićeve ulice. Pružajući mi ruku, reče: "A što ako smo se mi sada posljednji put vidjeli?"

Rekao je to vrlo ozbiljno, a ja sam se nasmijao i najavio mu naš skori susret u Zagrebu. Htio sam time pokazati, da to što je rekao smatram šalom.

Ali do toga susreta nikada nije došlo. Anđelkova slutnja se obistinila.

(Zagreb, lipnja 2008.)

Kritika

Mato Artuković

(Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje,
Slavonski Brod)

VRHUNSKA POVIJESNA OBJEKTIVNOST ILI SAMO NOVA IDEOLOGIJA?

Osvrt na knjigu *Jedna povijest, više historija. Dodatak udžbenicima s kronikom objavljivanja*, ur. Maja Dubljević (Zagreb: Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, 2007.), 146 str.

*Amicus Plato, amicus Cicero,
sed magis amica veritas*

Nedavno je u izdanju nakladnika “Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću” objavljena knjiga pod naslovom *Jedna povijest, više historija. Dodatak udžbenicima s kronikom objavljivanja*. Knjiga sadrži devet poglavlja i priča djelomičnu povijest *Dodatka udžbenicima za najnoviju povijest*, koji je kao školski priručnik trebao biti bitan izvor informacija učenicima osnovnih i srednjih škola o zbivanjima iz najnovije povijesti, poglavito perioda raspada SFRJ i Domovinskog rata. Autori toga *Dodatka* su dr. Tvrtko Jakovina, mr. Magdalena Najbar-Agičić i Snježana Koren, prof. Na žalost, ni u ovoj knjizi ne vidimo tko je autor pojedinih poglavlja u *Dodatku*. Uz *Dodatak* (str. 1-40) objavljene su preslike novinskih tekstova koji se odnose na njega (str. 43-67), prilozi autora *Dodatka* u kojima predstavljaju svoje viđenje “slučaja Dodatak” (str. 68-109), prilog povijesti *Dodatka* akademika Nikše Stančića “O povjesničarima, nakladnicima i politici: Prilog povijesti ‘Dodatka uz udžbenik najnovije povijesti’ (separata)” (str. 111-119). Na kraju su “Prilozi” (str. 121-139) u kojima su doneseni službeni dokumenti Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa i sažetak na engleskom jeziku (str. 141-144). Kao što je poznato, *Dodatak* je nakon stručnih recenzija odbačen kao školski priručnik. Ministarstvo je namjeralo objaviti kasnije *Dodatak* s recenzijama kao određeni priručnik, no i ta namjera nije ostvarena. “Documenta”, kao novi izdavač, predvidjela su izdati i recenzije, ali je većina recenzenata to odbila. Kao jedan od recenzenata, pristao sam da uz *Dodatak*, koji bi objavilo Ministarstvo, bude objavljena i moja recenzija uz uvjet da ta nova knjiga bude objavljena kao povijesni izvor, dakle u skladu sa svim pravilima koje traži povijesna znanost kod izdavanja izvora. Naravno da ni takva knjiga nije mogla biti službeno preporučena literatura za škole. Kad su auto-